

KS. JAN DECYK

WIELKI POST DROGĄ DO PASCHY CHRYSSTUSA I KOŚCIOŁA

W Piśmie apostolskim zatwierdzającym *Ogólne normy roku liturgicznego i Kalendarza* Paweł VI zwraca uwagę na paschalny charakter świętowania niedzieli, a także całego roku liturgicznego, podkreślając w sposób szczególny znaczenie liturgicznej odnowy obchodów Wielkiego Postu. Dokument stwierdza wyraźnie: „Okres Wielkiego Postu służy przygotowaniu do obchodu Paschy. Liturgia wielkopostna przygotowuje katechumenów do obchodu paschalnego misterium przez różne stopnie wtajemniczenia chrześcijańskiego, a wiernych przez wspomnienie przyjętego chrztu i pełnienie pokuty” (nr 27).

Pierwszym obchodzonym w Kościele świętem była niedziela, przeżywana jako znak Chrystusowego Zmartwychwstania, dzień Pana i Kościoła. Pod koniec wieku I zaczyna się natomiast kształtować doroczny obchód Paschy Chrystusa, stanowiący pamiątkę Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Zbawiciela. Z czasem staje się on głównym świętem w Kościele.

Święto Paschy – jako główne święto chrześcijańskie – zarówno na Zachodzie, jak i na Wschodzie rozpoczynało rok liturgiczny. Dopiero od VI wieku rok liturgiczny rozpoczynał się z końcem oktawy Bożego Narodzenia, to znaczy 1 stycznia, tak jak rok kalendarzowy. Świętowanie Paschy przyczyniło się do rozwoju całego roku liturgicznego. Od połowy III wieku obchód Paschy obejmuje już pięćdziesiąt dni, a w wieku IV pięćdziesiąty dzień tego okresu zyskał rangę uroczystości i przybierał nazwę Pięćdziesiątnicy.

I. RYS HISTORYCZNY KSZTAŁTOWANIA SIĘ WIELKIEGO POSTU

Pierwszym etapem kształtowania się Wielkiego Postu było wprowadzenie Triduum Sacrum, z którym wiązało się praktykowanie ścisłego postu w Wielki Piątek i Wielką Sobotę. Post ten, określany jako post paschalny, stanowił bezpośrednio przygotowanie do przeżywania Paschy i był prototypem późniejszego czterdziestodniowego okresu postu.

Kolejnym etapem wprowadzania czasu przygotowania do Paschy było rozciągnięcie praktyk postnych Wielkiego Piątku i Wielkiej Soboty na cały tydzień poprzedzający Święto Paschy, począwszy od niedzieli (dzisiejszej Niedzieli Palmowej). Wprawdzie nie ma dowodów świadczących o stosowaniu tych praktyk w Rzymie, jednak można przypuszczać, że były one kultywowane podobnie do zwyczajów Kościoła w Aleksandrii w wiekach III i IV, który ma wiele liturgicznych analogii z liturgią rzymską. Również w tym okresie utrwała się zwyczaj czytania Pasji, która zajęła miejsce innych czytań z Ewangelii św. Jana.

W Rzymie, na przełomie wieków III i IV, czas przygotowania do obchodów Paschy został rozszerzony do trzech tygodni, a w połowie wieku IV – za przykładem Wschodu – aż do czterdziestu dni. Wspomina o tym św. Hieronim w 348 r. (*Epist. 41 ad Marcellam*, PL 22, 275). Czterdzieści dni liczono wstecz, począwszy od Wielkiego Czwartku, czyli rozpoczęcie tego okresu przypadło na dzisiejszą I Niedzielę Wielkiego Postu. Tak ukształtowany okres przygotowań do Paschy przyjmuje nazwę Wielki Post.

Na Wschodzie na początku VI wieku dni postne liczono z pominięciem niedziel i sobót, w wyniku czego początek postu przypadł na środę, co z czasem doprowadziło do ustanowienia Środy Popielcowej, a następnie do powstania niedziel przedpościa: Siedemdziesiątnicy, Sześćdziesiątnicy, i Pięćdziesiątnicy. W ten sposób liczba tygodni Wielkiego Postu wzrosła z sześciu do ponad siedmiu. Nadal jednak pozostawała symboliczna liczba czterdziestu dni jako charakterystyczna dla okresu Wielkiego Postu, niezależnie od sposobu liczenia.

Pod koniec wieku VII doszedł jeszcze jeden element – „suche dni” Były one związane z „dniami suchymi” pierwszego miesiąca, tj. marca, a zbiegły się z początkiem Wielkiego Postu, ściślej zaś z pierwszym jego tygodniem. Początkowo „suche dni” praktykowano trzy razy w roku: na winobranie „siódmego miesiąca” (wrzesień), na zbieranie oliwek „dziesiątego miesiąca” (grudzień) oraz na żniwa „czwartego miesiąca” (w związku z Zesłaniem Ducha Świętego). Czwartym terminem postu związanym z wiosennymi zasie-

wami był cały Wielki Post. W Sakramentarzu Gelazjańskim znajduje się już – niezależny od Wielkiego Postu czas suchych dni „miesiąca pierwszego” (marca). Ze względu na liczne komplikacje, związane z ruchomą datą początku Wielkiego Postu, na wzór postu „czwartego miesiąca”, związanego z Zesłaniem Ducha Świętego, połączono nowe, wiosenne „suche dni” z pierwszym tygodniem Wielkiego Postu¹

II. PRZYGOTOWANIE DO PASCHY

Św. Leon (V wiek) zwraca uwagę, że okres Wielkiego Postu jest przygotowaniem do przeżywania uroczystości Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa (*Serm.* 42, 1). Wielki Post jawi się zatem jako czas, w którym Kościół ukazuje wiernym Chrystusa jako postać do naśladowania, Jego drogę, „Jego godzinę” Jest to najstarsza interpretacja treści i sensu Wielkiego Postu. Ostatni tydzień, począwszy od Niedzieli Palmowej, koncentrował się na czytaniu i rozpamiętywaniu Męki Pańskiej. Wcześniejszy trzytygodniowy post z końca III i początku IV wieku również polegał na czytaniu i rozpamiętywaniu perykop z Ewangelii św. Jana, które z jednej strony opisywały walkę Jezusa z siłami ciemności, Jego zmagania z faryzeuszami, zwalczanie Jezusa przez przywódców narodu wybranego i odrzucenie jako fałszywego Mesjasza, z drugiej zaś przedstawiały Jezusa, który w pełni świadomy swojej misji kroczy ku wypełnianiu własnego zadania. Te same aspekty podkreślały czytane prorocтва czy też śpiewy procesyjne.

Przedłużenie w wieku IV okresu postu do czterdziestu dni niczego nie zmieniło w rozumieniu jego istoty, a nawet wzbogaciło ją o nowe elementy. Wzorem dla postu Kościoła jest czterdziestodniowy post Jezusa na pustyni, dlatego perykopa ewangeliczna I Niedzieli Postu „in quadragesima” ukazuje kuszenie Jezusa na pustyni. Przypomnienie walki Jezusa ze złem w ostatnich tygodniach przed Męką jest zwieńczeniem całego życia i publicznej działalności Jezusa. Sens tych wydarzeń wzbogaca nadto symbolika Starego Testamentu, nawiązująca do faktu kuszenia pierwszego człowieka przez szatana. Do takiego porównania odwołuje się św. Grzegorz w swojej homilii na I Niedzielę Wielkiego Postu. Kuszenie Jezusa nawiązuje do kuszenia pierw-

¹ Por. J. Charytański. *Cykl paschalny*. W: *Pascha nostrum. Wieczera Pańska w życiu wspólnoty wiernych*. Red. J. Charytański. Poznań 1966 s. 208-209.

Powstało powiedzenie (*dictum*) odnoszące się już do chrześcijańskiego obchodu „suchych dni”: „Po Duchu, Krzyżu, Łucji i popiele są suche dni w Kościele”

szego człowieka. Pierwszy Adam ulega namowom szatana, ale drugi Adam odnosi nad nim zwycięstwo. Pierwszy Adam odwraca się od Boga, ulegając kuszącemu szatanowi, drugi Adam – Jezus przy każdej pokusie zwraca się z całą ufnością ku Ojcu i znajduje obronę w słowie Bożym. Szatan musi opuścić pole walki, jednak powróci jeszcze raz w „godzinie ciemności”. Pustynia w tym biblijnym obrazie symbolizuje decyzję, natomiast post praktykowany w Kościele jawi się w tym świetle jako czas próby, walki, modlitwy, a jednocześnie czas spotkania z Bogiem. Staje się więc misterium²

III. CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE TREŚĆ WIELKIEGO POSTU

Przygotowanie do przeżywania Paschy koncentruje się przede wszystkim na Misterium Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa. Od samego początku Wielki Post, niezależnie od różnych praktyk pokutnych, był związany z Misterium Paschalnym Chrystusa, które uobecnia się szczególnie poprzez uświęcenie niedzieli, która jest przede wszystkim znakiem Zmartwychwstania Chrystusa. Apostołowie, rozproszeni po Męce i Śmierci Chrystusa, gromadzą się po Jego Zmartwychwstaniu w pierwszy dzień tygodnia i świętują to wydarzenie – Zmartwychwstanie Pańskie. To świętowanie było związane z Eucharystią, czyli sakramentem Paschy, ustanowionym i pozostawionym Kościołowi w Wielki Czwartek. Początkowo zgromadzenia liturgiczne związane z celebrowaniem Eucharystii odbywały się w niedzielę. Była ona bowiem dniem tygodniowej Paschy. Podobny charakter miały również niedziele w okresie Wielkiego Postu. Dlatego m.in. Tertulian zakazywał praktykowanie postu w niedziele tego okresu, co miało niemały wpływ na kształtowanie się okresu Wielkiego Postu, zwłaszcza na Wschodzie. Każda niedziela, także niedziela w okresie Wielkiego Postu, była i jest głoszeniem Zmartwychwstania Chrystusa i Zesłania Ducha Świętego.

Sprawowanie Eucharystii w dni powszednie wzięło początek z tradycji liturgicznego sprawowania Wielkiego Postu. Zmianie ulegał jednak nie tylko czas trwania okresu przygotowania do Paschy (ciągle oscylujący wokół liczby czterdziestu dni), ale również sposoby jego przeżywania oraz jego wewnętrzna struktura, w tym liczba spotkań w ciągu tygodnia, a także ich

² Tamże s. 209-210. Można tu przypomnieć scenę z Kany Galilejskiej. Oto na prośbę Matki Najświętszej o cud wina Jezus odpowiada: „jeszcze nie nadeszła moja godzina”, a w Wielki Czwartek przy Wieczerzy w Modlitwie arcykapłańskiej powie: „nadeszła godzina”

charakter. Zgromadzenia (oprócz niedzieli) odbywały się w środy i piątki, choć nie były związane z celebrowaniem Eucharystii, lecz ograniczały się do liturgii słowa. Od V wieku takie spotkania odbywały się także w poniedziałki, potem we wtorki i wreszcie w soboty, a od wieku VI podczas tych spotkań jest sprawowana Eucharystia. Najpóźniej, bo dopiero od wieku VIII, zgromadzenia liturgiczne odbywały się także w czwartki. W tym też okresie dokonały się ostatnie zmiany związane z ukształtowaniem się zasadniczych struktur Wielkiego Postu – nawiązujące do Zmartwychwstania³

IV WIELKI POST PRZYGOTOWANIEM DO CHRZTU

Oprócz akcentowania paschalnego charakteru niedzieli Kościół zwraca uwagę na znaczenie Misterium Paschy w całym życiu chrześcijanina. Czyni to m.in. poprzez nawiązanie w Wielkim Poście do sakramentu chrztu. Okres Wielkiego Postu staje się czasem ostatecznego i bezpośredniego przygotowania katechumenów do chrztu⁴

Należy zaznaczyć, że pierwotnie udzielanie chrztu nie było związane czasowo ze świętowaniem Paschy. Zarówno w czasach apostoelskich, jak i późniejszych chrzty odbywały się również w innych okresach. Trudno precyzyjnie określić, od kiedy chrztu zaczęto udzielać w Wigilię Paschalną. Od czasów apostoelskich przygotowanie do przyjęcia chrztu odbywało się w Wielkim Poście. Po edykcie mediolańskim (IV wiek) do katechumenatu nie zawsze przystępowały osoby z prawdziwego przekonania, które – nie chcąc podejmować trudnych zobowiązań ograniczających ich życie – przedłużały okres katechumenatu poza przyjęte dawniej trzydziecie, a czasem aż do śmierci. Zrodziło to wówczas potrzebę ustanowienia w Kościele nowej kategorii katechumenów, tzw. *electi*, czyli wybrani, którzy byli zdecydowani na przyjęcie chrztu i którym gmina gotowa była tego sakramentu udzielić.

³ Tajemnicę chrztu w ekonomii zbawienia ukazuje J. Kopeć: *Chrzest dzieci*. W: *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Red. J. Kopeć i in. Opole 1995 s. 41-50.

⁴ Dodajmy, że wiąże się to z praktyką pokutną w Kościele pierwszych wieków. Publiczni pokutnicy otrzymywali pojednanie z Kościołem w Wielki Czwartek. W wieku VII, kiedy mnisi iroszkoccy zachęcają już do powtarzalnej pokuty, nastaje praktyka spowiedzi (wymieniania grzechów) na początku Wielkiego Postu. W okresie Postu odbywa się odprawienie pokuty, a oficjalne pojednanie grzeszników dokonuje się jak dawniej w Wielki Czwartek. Dopiero od wieku X rozgrzeszenie następuje bezpośrednio po spowiedzi, oczywiście po odpowiednio długich modlitwach, w tym wielu psalmach.

Dla nich właśnie jako ostateczne przygotowanie do przyjęcia chrztu przewidziano okres Wielkiego Postu.

W tym przygotowaniu brała udział cała wspólnota – gmina chrześcijańska. W II wieku św. Justyn poleca katechumenom praktykowanie postu w środy i piątki, a Hipolit Rzymski – w piątek i sobotę przed chrztem, co pokrywało się z dniami obowiązywania postu paschalnego. Post ten nazwano „postem oświecenia”, to znaczy postem przygotowującym i prowadzącym ku światłości chrztu.

W czasie wielkopostnego przygotowania do chrztu odbywały się spotkania wybranych, podczas których udzielano im pouczeń dotyczących wiary i chrześcijańskiego życia. Ponieważ jednak nawrócenia nie uważano za dzieło samego człowieka, ale przede wszystkim za dzieło Boga, dlatego do programu tych spotkań wprowadzono specjalne egzorcyzmy, tzw. skrutynia, udzielane wybranym przez kapłana lub diakona, który się nim opiekował. Skrutynia były praktykowane przy sakramencie chrztu aż do czasu Soboru Watykańskiego II. Obecnie przybrały formę modlitwy do Boga, aby zło nie panowało nad człowiekiem. Udzielanie egzorcyzmów stanowiło jedynie zapowiedź tego pełnego działania zbawczego, które miało się dokonać w noc paschalną. W przedsoborowej liturgii to przekonanie znajdowało wyraz w doborze koloru stuły: w części pierwszej, „egzorcyzmowej”, był to kolor fioletowy, ale już w czasie udzielania sakramentu – biały.

Dla liturgii Wielkiego Postu największe jednak znaczenie miały nie egzorcyzmy, lecz uroczyste skrutynia, udzielane przez biskupa w czasie niedzielnych zgromadzeń eucharystycznych. Wybrani uczestniczyli w pierwszej części zgromadzenia liturgicznego, tj. w liturgii słowa, dlatego część ta przyjęła nazwę Mszy katechumenów. Miała ich ona wprowadzać w tajniki chrześcijańskiego życia i przybliżać tajemnicę Eucharystii, w której w pełni mieli wziąć udział w czasie Wigilii Paschalnej⁵ Do początku VI wieku w Rzymie znane były trzy uroczyste skrutynia, udzielane w III, IV i V Niedzielę Wielkiego Postu.

Z czasem, gdy zaczęła wzrastać liczba chrztów dzieci w stosunku do liczby dorosłych katechumenów, chrzest przestał już być przedmiotem zainteresowania całej gminy chrześcijańskiej. Wówczas skrutynia przeniesiono na dni powszednie wraz z odpowiadającymi im formularzami mszalnymi, a perykopy ewangeliczne tych ferii przeniesiono na wymienione wyżej niedziele. Jednocześnie liczbę skrutyniów zwiększono do siedmiu. W czasie

⁵ Taka nazwa przetrwała prawie do Soboru Watykańskiego II.

skrutyniów m.in. uroczyście wręczano katechumenom Modlitwę Pańską i Skład Apostolski, a także przekazywano tekst czterech Ewangelii.

W wyniku tych wszystkich przemian powstało sześć formularzy ferialnych, koncentrujących się całkowicie na idei chrztu: rozmowa z Samarytanką (J 4, 5-42), woda tryskająca ze skały (Lb 20, 1-3. 6-13), uzdrowienie ślepego od urodzenia przy sadzawce Siloe (J 9, 1-38); wskrzeszenie chłopca przez Eliasza (1 Krl 17, 17-24), wskrzeszenie Łazarza (J 11, 1-45) i inne. Charakter chrzcielny mają również formularze późniejszego pochodzenia, przeznaczone na soboty III i IV tygodnia Wielkiego Postu. Pierwszy z nich podkreśla moc odpuszczania grzechów, co ilustruje opowiadanie o cudzołożnicy przyprowadzonej przed oblicze Jezusa (J 8, 1-11), nawiązujące do czytania o Zuzannie wybawionej dzięki mądrości Daniela (Dn 13, 1-62)⁶

Właściwie III, IV i V tydzień Wielkiego Postu można nazwać okresem chrzcielny Wielkiego Postu, na co wskazują czytania o wodzie żywej, wodzie tryskającej ze skały, wodzie obmywającej ku zbawieniu. Woda chrztu jest zatem uważana za wodę zbawienia, za znak zbawczego działania Boga. Jezus działający poprzez sakrament chrztu jest zarazem Życiem, Zmartwychwstaniem i Światłem, a jednocześnie Sędzią przebaczącym. Wszystkie te dzieła dokonują się pośród nowego ludu wybranego w Kościele. Katechumeni winni uświadomić sobie, że potrzebują ożywienia, jak syn wdowy i Łazarz, że są spragnieni wody żywej; że są chorzy jak paralytyk i ślepy od urodzenia. Jedyną dla nich drogą jest wiara i moc Paschy Chrystusowej.

W praktyce Kościoła w ciągu wieków chrztu udzielano w ciągu całego roku kościelnego, zwłaszcza w niedziele. Wprawdzie liturgia Wigilii Paschalnej nawiązywała do tego sakramentu, to jednak stosowanie obrzędów chrztu w czasie tej liturgii należało do rzadkości. Było to związane także z tym, że ceremonie Wigilii Paschalnej jeszcze niedawno odbywały się przed południem w Wielką Sobotę i gromadziły tylko nieliczną garstkę wiernych. Dla większości wiernych obchody Paschy ograniczały się tylko do Rezurekcji i świętowania Wielkanocy. Przejście od pasji Niedzieli Palmowej, poprzez Gorzkie Żale Wielkiego Piątku do Rezurekcji dokonywało się bezpośrednio, z pominięciem naszej Paschy dokonującej się sakramencie w chrztu. Na szczęście Kościół powrócił do pełnego przeżywania Wigilii Paschalnej i całego Triduum, włączając w to także obrzędy sakramentu chrztu.

⁶ Wszystkie wspomniane zmiany (wprowadzenia do liturgii) zostały dokonane przed Grzegorzem Wielkim (590-593). Por. Charytański. *Cykl paschalny* s. 212-215.

Związek Wielkiego Postu z sakramentem chrztu zawsze był obecny w świadomości Kościoła, czego wyrazem był trzydniowy post, praktykowanym jeszcze w Polsce w okresie średniowiecza⁷

V POJEDNANIE GRZESZNIKÓW

Kolejnym (trzecim) czynnikiem wpływającym na sens Wielkiego Postu jest pokuta związana z sakramentem pojednania. Chociaż w swoim charakterze jest on odmienny od sakramentu chrztu, to jednak okres Wielkiego Postu w jakiś sposób powiązał te dwa sakramenty. Każdy z nich miał zaowocować intensywniejszym, głębszym życiem chrześcijańskim w Kościele, chociaż każdy oddziaływał na nie w sposób specyficzny.

Pokuta, jako czynnik kształtujący sposób przeżywania Wielkiego Postu, zajmuje niewspółmiernie mało miejsca w organizowaniu tego czasu. Początkowo post przewidziany dla publicznych grzeszników nie był związany z postem paschalnym, przekraczał okres Wielkiego Postu, a nieraz trwał nawet kilka lat. Z chwilą ustanowienia czterdziestodniowego postu przygotowującego do Paschy pokutę publicznych grzeszników włączono w ten okres, podobnie jak przygotowanie katechumenów do chrztu. Początkowo dniem nałożenia publicznej pokuty był poniedziałek po I Niedzieli Wielkiego Postu, a dniem „pogodzenia z Kościołem” był Wielki Czwartek rano. Na ten okres grzesznicy byli częściowo wykluczeni z gminy. Według praktyki przyjętej na Wschodzie grzesznicy razem z katechumenami opuszczali zgromadzenie eucharystyczne po liturgii słowa. Na Zachodzie uczestniczyli w niej wprawdzie do końca, ale w stroju pokutnym. Nie brali też udziału w procesji z darami ofiarnymi, pocałunku pokoju i uczcie eucharystycznej. Pozostałością po tych praktykach jest odmawiana do dziś w czasie Wielkiego Postu *oratio super populum*. Po Soborze Watykańskim II owa *oratio* zmieniła charakter; można ją odmawiać w odnowionej formie, łącznie z Bożym błogosławieństwem, przez cały rok.

W wiekach od VII do X znana była praktyka wyznawania grzechów na początku Wielkiego Postu i otrzymywania rozgrzeszenia w Wielki Czwartek razem z tymi, którzy odbywali pokutę publiczną. Czas wielkopostny przeznaczony był do odbycia, nałożonej w czasie spowiedzi, pokuty. Praktyka

⁷ Polska nazwa „chrzest”, „krzest”, pochodzi od imienia Chrystusa, oddaje więc głęboki sens tego sakramentu: ochrzczony to człowiek należący do Chrystusa, człowiek naznaczony krzyżem Pańskim.

pokutna, choć akcent położony był głównie na niej, miała na celu doprowadzenie do ścisłego zjednoczenia z Chrystusem poprzez Jego Misterium Paschalne.

Również praktyka pokutna Wielkiego Postu związana z sakramentem pokuty nawiązuje do Zmartwychwstania. Wprawdzie każdy sakrament wiąże się z Misterium Paschalnym Chrystusa, to jednak dotyczy to pokuty, po Zmartwychwstaniu bowiem Chrystus kieruje do apostołów słowa związane z przekazywaniem pokoju, a także udziela im mocy odpuszczenia grzechów⁸

W VII wieku dniem nakładania publicznej pokuty stała się Środa Popielcowa. Również w tym okresie zaczęto dostrzegać analogię między praktyką wypraszania publicznych grzeszników ze świątyni a wypędzeniem pierwszych ludzi z raju. Tyle że praktyka dotycząca grzeszników łączyła się już z błogosławieństwem i wkładaniem rąk.

Z pokutą wielkopostną wiąże się szczególny znak, rozpoczynający Wielki Post, czyli obrzęd posypywania głów popiołem, który jest praktykowany od wieku X. Najpierw obrzęd ten dotyczył jedynie pokutników, z czasem rozciągnięto go na wszystkich wiernych. Wszyscy są bowiem grzesznikami. Temu symbolicznemu obrzędowi towarzyszy wypowiedzenie formuły przypominającej wypędzenie z raju.

W symbolice tego obrzędu widoczny jest także akcent paschalny. Po pierwsze, popiół pochodzi ze spalonych palm Niedzieli Palmowej, oznajmującej bliskość wydarzeń paschalnych. Po drugie, w odnowionej po Soborze Watykańskim II liturgii dodano, oprócz formuły nawiązującej do sceny usunięcia człowieka z raju, jako alternatywną formułę: „Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” (Mt 1, 15). Nowa formuła nie tylko że nie ma przygnębiającej treści, ale wzywa człowieka do powstania i pójścia z wiarą za dobrym głosem Ewangelii, która prowadzi ku zmartwychwstaniu.

Wreszcie akcent paschalny dostrzec można także w formie tego znaku. Na przykład w środowisku francuskim znak Środy Popielcowej ma formę krzyża uczynionego popiołem na czole lub rękach wiernego, co stanowi wyraźne nawiązanie do rozpoczęcia nowego okresu roku kościelnego i do paschalnego znaku krzyża.

Do akcentów paschalnych w obchodzeniu Wielkiego Postu należy również poświęcenie palm. Obrzęd ten tuż przed obchodami Paschy nabiera szczególnego sensu, zwiastując triumf Chrystusa w Zmartwychwstaniu. Niedziela Palmowa stanowi jakby streszczenie całego Wielkiego Postu, obejmującego

⁸ Tekst Ewangelii J 20, 19-31, czytany w II Niedzielę Wielkanocną.

muje bowiem zarówno przejawy wychwalania Pana Boga (Hosanna), jak i wizję urzeczywistnienia się Męki Zbawiciela.

Paschalny charakter ma także zwyczaj zasłaniania krzyży i obrazów w okresie Męki Pańskiej (od V Niedzieli Wielkiego Postu). Na początku zwyczaj ten obejmował cały Wielki Post. Obecnie coraz bardziej przekształca się w kierunku ukazania tajemnicy paschalnej krzyża, w szczególny sposób ujawniającej się w Wielki Piątek.

VI. ODRODZENIE KOŚCIOŁA PRZEZ WIELKI POST

Kościół, przygotowując się przez cały Wielki Post, przeżywany jako droga do Paschy, oraz celebrując Paschę wielkanocną, odnawia się. Odradza się i rozrasta w chrzcie katechumenów ochrzczonych w Wielką Wigilię, a wcześniej przygotowujących się przez cały ten okres do przyjęcia sakramentu. Wreszcie Kościół oczyszcza się i doskonali w pokucie swoich upadłych członków. Uroczystości paschalne przyczyniają się do wzmocnienia i zacieśnienia jedności Ciała Mistycznego, sprawia pełne połączenie serc, jak głosi Kościół w pokomunii Mszy Wigilii Paschalnej. Wielki Post – poprzez wspólne praktyki wielkopostne i wspólną modlitwę, jak również wspólne rozważanie nauki Pańskiej – przygotowuje tę jedność.

W Wielkim Poście od dawna znany był zwyczaj celebrowania Mszy świętej przez papieża w Rzymie albo poza murami miasta w określone dni. Na tych celebracjach zbierała się cała ludność miasta. Początkowo, w czasie formowania się Wielkiego Postu, praktyka ta dotyczyła tylko niedziel i ferii suchych dni. Dopiero od czasów św. Leona († 461) przyjął się zwyczaj stacji we wszystkie ferie w związku ze wzbogaceniem ich zgromadzeniami eucharystycznymi w miejsce dawnych spotkań bez Eucharystii. W czasach Grzegorza Wielkiego († 604) ustaliła się zasadnicza organizacja liturgii stacji. Dzieła dokończył Grzegorz II († 731).

Liturgia wielkopostna sytuuje Eucharystię w centrum Wielkiego Postu. Jedność ukazana w liturgii stacjonalnej rozciąga się nie tylko na członków parafii, ale obejmuje również całą diecezję, a nawet cały Kościół i jego troskę o zbawienie świata. Ukazuje to przede wszystkim modlitwa wiernych tego okresu, co wyraźnie widać jeszcze w liturgii Wielkiego Piątku i Wielkiej Soboty.

W niektórych podparyskich parafiach uroczystości Triduum Paschalnego są celebrowane w obrębie dekanatów (sektorów), co jeszcze wyraźniej ukazuje urzeczywistnianie się Kościoła.

W zwyczajach polskich Wielkiego Postu akcent został położony na elementy Męki Chrystusa i pokuty. Od Środy Popielcowej śpiewane są pieśni pasyjne, ukazujące Chrystusa cierpiącego, posłusznego Ojcu, kochającego ludzi. Budzą one współczucie dla Jezusa, pewien rodzaj wdzięczności i miłości. Wieczorne nabożeństwa niedzielne gromadzą wiernych na śpiewanie Gorzkich Żalów, podobnych w swej strukturze wewnętrznej do innych pieśni Wielkiego Postu, oraz na słuchaniu kazań pasyjnych, koncentrujących się wokół wydarzeń Męki Jezusa⁹ Podobną perspektywę ma Droga Krzyżowa odprawiana w tygodniu, skupiająca dość licznych uczestników¹⁰

Pokuta wielkopostna wiąże się przede wszystkim z rekolekcjami i spowiedzią wielkanocną. Tak jak elementy pasyjne nie ukazują całej Paschy, a tylko jej poszczególne części, podobnie pokuta pozostaje w sferze przeżyć indywidualnych, nie dotyczących społeczności.

Od czasów ożywionej akcji misjonarzy ludowych w wiekach XVII i XVIII Wielki Post stał się okresem rozważania Męki Pańskiej przygotowującym do spowiedzi wielkanocnej. Warto przyjrzeć się wymaganiom stawianym przez Kościół po Soborze Watykańskim II co do sposobu przeżywania Wielkiego Postu. Konstytucja o liturgii świętej w art. 108 zwraca uwagę na podwójny wymiar Wielkiego Postu, a mianowicie na przypomnienie chrztu lub też przygotowanie do niego oraz na pokutę, która ma usposobić wiernych do obchodzenia Paschalnego Misterium (por. KL 108). Konstytucja podkreśla też konieczność przywrócenia praktykom pokutnym tego okresu bardziej społecznego charakteru (KL 110).

Stąd w Wielkim Poście winny być organizowane nabożeństwa pokutne, np. w czasie rekolekcji, ale nie tylko. Takie zbiorowe nabożeństwa pokutne przypominają i uświadamiają społeczny charakter grzechu, jak również przebaczenia, sakramentalnego „powrotu” dzieci Bożych.

⁹ Gorzkie Żale, wprowadzone w Polsce na przełomie XVII i XVIII wieku, powstały z potrzeby pobożności ludowej (barok); znane były jako pasja lub rozważanie Męki Pańskiej, stąd odprawiane są w okresie Wielkiego Postu.

¹⁰ Droga Krzyżowa – nabożeństwo upamiętniające przejście Jezusa z krzyżem drogami Jerozolimy. Nabożeństwo to ma swoje początki już w XI-XIII wieku w związku z wyprawami krzyżowymi. W Kościele zachodnim kult ten kształtował się w kontekście pobożności pasyjnej (XI wiek).

VII. PRZESŁANIE WIELKIEGO POSTU

W świetle nauki Soboru Watykańskiego II można mówić o „sakramencie roku liturgicznego” (por. KL 102) i analogicznie, w kontekście niniejszych rozważań, można mówić o Wielkim Poście jako o „sakramencie paschalnym”. Określenie to obejmuje nie tylko Wielki Post, ale i drugą część okresu paschalnego, tj. okres wielkanocny lub Pięćdziesiątnicy paschalnej.

Wielki Post uobecnia walkę Jezusa z szatanem, ukazując te zmagania począwszy od kuszenia Jezusa na pustyni aż do Śmierci i chwalebego Zmartwychwstania. Na wewnętrzne działanie Boga w „sakramencie postu” odpowiedzią chrześcijanina powinna być troska o upodobnienie się do Chrystusa w Jego walce ze złem i w Jego zbawczych cierpieniach¹¹

Idea wszczepienia człowieka w Misterium Paschalne Chrystusa i zjednoczenia z Nim powinna zatem być centralnym tematem Wielkiego Postu. Cel rekolekcji wielkopostnych nie może się więc ograniczać do przygotowania do spowiedzi wielkanocnej, ale powinien zmierzać do rzeczywistego odnowienia świadomości chrztu i jego konsekwencji w życiu chrześcijanina. Moralność chrześcijańska bowiem nie pokrywa się ani z etyką naturalną, ani nie wyczerpuje w samym zachowaniu przykazań, ale ma swoje źródło w Misterium Paschalnym, pogłębia się przez uczestnictwo w nim i koncentruje się wokół jego zasadniczych treści: walki ze złem i dążenie do nowego życia.

Najzupełniej zrozumiała jest więc spowiedź na początku Wielkiego Postu, przeżywanego jako sakrament paschalny. Wielki Post jest przede wszystkim „czasem zbawienia” dla wiernych członków Kościoła.

Wielki Post bez wspólnoty życia z Chrystusem, bez zjednoczenia się z Nim w sakramencie Paschy, nie może być dla chrześcijan w pełni sakramentem paschalnym naszego zbawienia. Jednocześnie na pierwszy plan w takim jego przeżywaniu wysuwa się Kościół, a nie jednostka. W Wigilię Paschalną odradza się bowiem Kościół, Ciało Chrystusa, oczyszcza się Jego Oblubienica. Pascha nie jest przeżywaniem zbawienia przez jednostki, ale przez członki Ciała Chrystusa, w jedności z Nim i między sobą. Toteż Wielki Post jest również czasem ożywienia wspólnoty w Kościele.

Konstytucja o liturgii świętej podkreśla, że pokuta praktykowana w okresie Wielkiego Postu ma nie tylko wymiar wewnętrzny i indywidualny, ale także zewnętrzny i zbiorowy. Konstytucja zachęca do zachowania postu paschalnego w Wielki Piątek i do przedłużenia go poprzez zachowanie abstynen-

¹¹ Por. Charytański. *Cykl paschalny* s. 219-220.

cji od pokarmów mięsnych w Wielką Sobotę, aby przez to „wznioślejszą i oczyszczoną duszą wejść do radości niedzieli zmartwychwstania” (KL 110).

Zachowanie postu w Wielki Piątek i abstynencji od pokarmów mięsnych w Wielką Sobotę zyskało na znaczeniu jako integralnie związane z całym Triduum Paschalnym. To jest właśnie ów uprzednio wspomniany post paschalny, a jednocześnie post eschatologiczny oczekiwania na przyjście Oblubieńca¹²

Z Wielkim Postem wydaje się mieć związek także post eucharystyczny, abstynencja od pokarmów mięsnych przed przyjęciem Eucharystii.

VIII. ESCHATOLOGICZNY WYMIAR POSTU

Podobnie jak wszystkie sakramenty Kościoła, tak również i ten „sakrament” nie zatrzymuje się ani na historii wydarzeń, ani nawet na ich teraźniejszości, wzbogaconych przez znaki liturgiczne, ale prowadzi do ostatecznego wypełnienia „w dniu Pańskim” Post narodu wybranego, Mojżesza, Eliasza, a nawet Jezusa Chrystusa był rzeczywistością aktualną, a jednocześnie ukierunkowaną ku przyszłości wydarzeń zbawczych Ziemi Obiecanej, Prawa i Przymierza, odnowienia życia Ludu Bożego, „pełni czasów”, ku przyszłości, której pełna realizacja nastąpi w nieokreślonym czasie. Również czterdzieści dni Wielkiego Postu ukazuje życie ludzkie jako przygotowanie do życia przyszłego. Tę symbolikę jeszcze bardziej podkreśla oczywisty związek z Pięćdziesiątnicą paschalną, kończącą się Zesłaniem Ducha Świętego. W ten sposób wieczność jakby już zaczynała się urzeczywistniać w czasie.

*

Przedstawiona analiza wskazuje na spójność tajemnicy Wielkiego Postu i Triduum Paschalnego, a także jedność Paschy Chrystusa i Kościoła. Wielki Post można by porównać do czasów Starego Testamentu, który ma swoje dopełnienie i wypełnienie w Jezusie Chrystusie. Wielki Post zyskuje swoje znaczenie w świetle Tajemnicy Paschalnej Jezusa Chrystusa, w której w pełni uczestniczy cały Kościół. To zespolenie w przeżywaniu tajemnic Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa jest udziałem wiernych Kościoła. Doksologia „przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie”, wypowiedziana

¹² Por. P. J. *L'Année Liturgique*. „La Maison-Dieu” 1964 nr 77 s. 188-189.

w czasie każdej Mszy świętej, realizuje się wewnątrz Kościoła. Wielki Post zatem przygotowuje wiernych na Paschę Chrystusa, która zarazem jest ich Paschą, a praktyki wielkopostne pozwalają wiernym Kościoła zmierzać chrześcijańską, ewangeliczną drogą Kościoła ku wydarzeniom Paschy, realizującym się w liturgii Kościoła. Liturgia Kościoła jest bowiem pamiątką zbawczych wydarzeń Chrystusa, nieustannie urzeczywistnianych w liturgii Kościoła i w życiu chrześcijańskim. Liturgię uobecniającą Misterium Paschalne Chrystusa można określić jako ekspresję miłości Boga, który nieustannie przychodzi do człowieka¹³ Za ks. prof. J. Koperkiem można powiedzieć, że „zarówno bieg historii zbawienia jak i rytm sprawowanego misterium w liturgii Kościoła ukazują błogosławieństwo Boże, które w niej jest objawione i udzielane”¹⁴

BIBLIOGRAFIA DODATKOWA

- C a b i é R.: Quand on commençait à parler du Mystère Pascal. „La Maison-Dieu” 2004 nr 240 s. 7-19.
- Chrzest na nowo odczytany. Red. J. Decyk. Warszawa 2001.
- H r y n i e w i c z W.: Krzyż w misterium paschalnym Chrystusa. Ku staurologii paschalno-eschatologicznej. „Ateneum Kapłańskie” 1987 nr 470 t. 109 s. 5-21.
- K o p e ć J. J.: Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Poznań 1987.
- Kult krzyża i jego teologiczna wymowa. „Ateneum Kapłańskie” 1987 t. 109 s. 79-97
- K r a k o w i a k C.: Katechumenat chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym. Lublin 2003.
- Męka Chrystusa wczoraj i dziś. Red. H. D. Wojtyska, J. J. Kopeć. Lublin 1981.
- N a d o l s k i B.: Liturgika. II: Liturgia i czas. Poznań 1991.
- S c h e n k W.: Rok liturgiczny. W: Wprowadzenie do liturgii. Red. F. Blachnicki i in. Poznań-Warszawa-Lublin 1967 s. 432-466.
- S o u l e t i e J. L.: Destin du mystère Pascal dans la Christologie, „La Maison-Dieu” 2004 nr 240 s. 59-87.

¹³ Por. B. N a d o l s k i. *Wprowadzenie do liturgii*. Kraków 2004 s.126.

¹⁴ J. K o p e ć. *Wprowadzenie do kerygmy o liturgii Katechizmu Kościoła Katolickiego*. W: *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Red. J. Kopeć i in. Opole 1995 s. 10-11.

THE LENT AS A WAY TO CHRIST'S AND THE CHURCH'S PASCH

Summary

The Lent has a close historical relation with the annual Christ's Pasch. The first stage of formation of the Lent was the introduction of Triduum Sacrum. On Good Friday and Holy Saturday fast was observed, and it was defined as Paschal fast, which was next extended to the whole week. In Rome, at the break of the 3rd century, the time of preparation for the celebration of Pascha was extended to three weeks, and in the middle of the 4th century – after the example of the East – to as much as 40 days. At the beginning of the 6th century in the East fast-days were counted omitting Saturdays and Sundays, which resulted in the beginning of the Lent falling on Wednesday, and with time, in establishing Ash Wednesday.

The evangelical pericope of the 1st Sunday of the Lent shows temptation of Jesus in the desert. Reminding Jesus' struggle against evil in the last weeks before Passion is the crowning of Jesus' whole life and public activities. The meaning of these events is also enriched by the symbolism of the Old Testament connected with tempting the first man by Satan.

From the very beginning the Lent, independent of the various penitential practices, was connected with Christ's Paschal Mystery, that is made manifest especially by sanctifying Sunday that is first of all a sign of Christ's Resurrection.

Besides stressing the Paschal character of Sunday the Church pays attention to the meaning of the Mystery of Pasch in a Christian's whole life. It does so, among others, by referring to the sacrament of baptism during the Lent. Since the apostolic times people prepared to receiving baptism during the Lent. The connection between the Lent and the sacrament of baptism was always present in the Church's awareness, whose expression was a three-day fast, still practiced in Poland in the Middle Ages.

Experiencing the Lent was connected with penance. In the 7th century Ash Wednesday was the day when public penance was imposed. It was also in that period that analogy was seen between the practice of turning public sinners out of the church and turning the first people out of Paradise. The difference was that the practice concerning sinners was connected with blessing and putting hands.

A special sign beginning the Lent is connected with the Lent penance, and that is the rite of putting ash on people's heads. The rite has been practiced since the 10th century. In the symbolism of this rite also the Paschal accent can be seen. The ash comes from the burned palms of Palm Sunday, declaring that Paschal events are approaching.

Also consecration of palms belongs to Paschal accents in celebrating the Lent. The rite acquires a special meaning just before the celebration of Pasch, announcing Christ's triumph in Resurrection.

In the tradition of the Polish Lent stress has been put on the elements of Christ's Passion and on penance. The faithful gather at evening Sunday services to sing the Lenten psalms that are similar in their inner structure to other Lenten songs. The Way of the Cross celebrated during the week has a similar meaning.

Cohesion of the mystery of the Lent and the Paschal Triduum can be noticed, as well as the unity of Christ's Passion and the Church. The Lent acquires its meaning in the light of Jesus Christ's Paschal Mystery, in which the whole Church wholly participates. The faithful take part in this union of experiencing the mysteries of Christ's Passion, Death and Resurrection. The

Lenten practices allow the faithful to follow the Christian, evangelical way of the Church towards the Paschal events that are realized in the Church's liturgy.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: post, Wielki Post, pokuta, przygotowanie, droga, chrzest, Pascha.

Key words: fast, Lent, penance, preparation, way, baptism, Pasch.